
A Betegápoló Irgalmas Rend magyar tartományának gyógyszertári személyzete a 20. század első évtizedeiben

Pharmacy staff in the Hungarian Province of the Merciful Brethren Order in the first decades of 20th century

Dr. Ambrus Tünde, PhD.

Department of Applied Pharmacy. Faculty of Pharmacy, University of Veterinary and Pharmaceutical Sciences Brno. Czech Republic

Department of Organization and Management in Pharmacy. Faculty of Pharmacy, Comenius University in Bratislava. Slovakia

tunde.ambrus@gmail.com

Initially submitted September 10, 2014; accepted for publication November 02, 2014

Abstract:

The paper deals with the healthcare activities of the Hungarian Province of the Merciful Brethren Order. The Merciful Brethren Order (Brothers Hospitallers of St. John of God) was founded by Juan Ciudad (St. John of God) in 1537 in Granada, Spain. Their first place of working in the Central European region was Valtice, where a convent was established in 1605. The Hungarian Province of the Order was founded in 1856 and included 13 convents. In each of them the Order ran a hospital and a pharmacy and provided qualified health care – some of the brothers were educated in medicine, pharmacy or surgery.

Presented data describe the personal status and professional staff of the pharmacies in the first decades of 20th century, and are based on analysis of schematismus of the Hungarian Province. Order pharmacies provided health services for own hospitals and also for the public. The pharmacy staff comprised 33-42 per cents of the order members. In addition to university educated pharmacists, in the pharmacies also worked examined pharmacy assistants and trainees.

Keywords: Merciful Brethren Order, convent, pharmacy, pharmacy staff, administrator

Kulcsszavak: Betegápoló Irgalmas Rend, rendház, gyógyszertár, gyógyszertári személyzet, gondnok

A Betegápoló Irgalmas Rend

A Betegápoló Irgalmas Rendet Juan Ciudad (Istenes Szent János) alapította 1537-ben a spanyol Granada városában. A közösséget 1572-ben V. Piusz pápa hagyta jóvá, majd 1586-ban V. Szixtusz pápa ismerte el laikus szerzetesrendként. A Szent Ágoston reguláját követő szerzetesrendet 1624 óta sorolják a koldulórendek közé, mivel ekkor kapott alamizsnagyűjtési jogot. A rend elsődleges célja a betegek ápolása volt. Rendházaik mellett Európa-szerte kórházakat és gyógyszertárakat alapítottak és működtettek, valamint háborúban sebesülteket és betegeket ápoltak. A három alapvető szerzetesi fogadalom (szegénység, tisztaság, engedelmesség) mellett a rendtagok negyedik fogadalmuk letételével a betegek állandó ápolására és gyógyítására kötelezik magukat.

A rend szimbóluma a gránátalma, kereszttel és csillaggal, jelszava (*Per corpus ad animam* – A testen át a lélekig) a rend karitatív és egészségügyi tevékenységére utal. A rend alapítóját, Istenes Szent Jánost 1690-ben avatták szentté, és a kórházak, betegek és ápolók patrónusaként tisztelik (Bogar, 1934: 15-78; Puskely, 1998: 174-180).

Napjainkban a rendnek több mint 1100 tagja van, akik öt kontinens ötvenkét országában, több mint kétszáz szerzetesi közösségben fejtik ki egészségügyi és szociális tevékenységüket (Statistics, 2013: 2-10).

Az Irgalmas Rend a történelmi Magyarországon

A Betegápoló Irgalmas Rend első közép-európai rendháza 1605-ben, az alsó-ausztriai Feldsbergben (ma Valtice, Csehország) létesült, ahová I. Lichtenstein Károly herceg hívta meg a rend tagjait.

A történelmi Magyarország területén a 17. század második felében kezdték meg működésüket Szepesváralján és Pozsonyban, majd a 18. és 19. század folyamán további magyarországi városokban (Eger, Pest, Temesvár, Pápa, Kismarton, Nagyvárad, Vác, Pécs, Szokolca, Zágráb, Buda, Szatmár). A magyarországi rendházak kezdetben a germán rendtartomány fennhatósága alá tartoztak, amely a 19. század folyamán több kisebb tartományra oszlott. A Betegápoló Irgalmas Rend önálló magyar rendtartománya 1856-ban jött létre (Baradlai, 1930: 215-226; Sasvári, 1986: 125-137).

A rendházak szerves részét képezte a kórház és gyógyszertár, amelyek működtetését a rend szakképzett tagjai biztosították. Ezek között egyaránt találunk orvosokat, sebészeket, betegápolókat, gyógyszerészeket, illetve az egyetemi tanulmányaikra készülő gyakornokokat. A renden belüli képzet szakemberek hiányát szükség esetén világi orvosok vagy gyógyszerészek alkalmazásával pótolták. Az egészségügyi személyzetten kívül minden rendházban találunk segédszemélyzetet, továbbá 1-1 felszentelt papot is, akik a rendtagok és az egyes kórházakban ápolott betegek lelki gondozását végezték (Sasvári, 1986: 125-137).

A rendi kórházakban fekvő- és járóbetegekről egyaránt gondoskodtak. A magyar tartomány legnagyobb fogalmú, valamint a legtöbb rendtagot számláló rendházai és kórházai a pozsonyi, a budai, az egeri és a zágrábi voltak. A tartomány kórházainak befogadóképességére és forgalmára vonatkozó adatokat az 1. táblázat tartalmazza (Névtár, 1904).

1. táblázat: A Betegápoló Irgalmas Rend magyar tartománya kórházainak forgalma 1903-ban

Város	Kórházi ágyak száma	Rendtagok száma	Ellátott fekvőbetegek száma	Ellátott járóbetegek száma
Szepesváralja	16	4	122	234
Pozsony	64	28	432	7.300
Eger	112	8	532	4.000
Temesvár	14	3	242	385
Pápa	47	5	215	257
Kismarton	21	4	110	280
Nagyvárad	20	6	388	1.350
Vác	12	5	142	6.000
Pécs	40	7	671	300
Szokolca	14	3	130	200

Zágráb	560	7	5.507	12.675
Budapest (Buda)	300	15	2.414	76.500
Szatmár	23	4	327	350
Összesen	1.243	99	11.232	109.831

A rend gyógyszerértárai és gyógyszerértári személyzete

A rendi gyógyszerértárok működésének alapelvei és szabályai a tárgyalt időszakban gyakorlatilag teljesen megegyeztek a világi patikák működtetésére vonatkozó szabályokkal. A gyógyszerértárok a rend életében és a kórházak működési feltételeinek biztosításában jelentős szerepet töltek be, mivel a forgalmukból származó bevételt a rendi kórházak fenntartására fordították. A rend patikái nemcsak saját kórházaikat, de a nyilvánosságot is ellátták szükséges gyógyszerekkel (Bánóné és mtsa, 1986: 425-430). Nem elhanyagolható ezáltal a „közönségkapcsolati” szerepük sem, hiszen éppen a nyilvánossági joggal rendelkező patikák révén kerültek a rendtagok napi kapcsolatba a lakosság szélesebb rétegeivel.

Az egyetemi gyógyszerészképzés bevezetését követően a rendi gyógyszerértárok egyetemi gyógyszerész-diplomával rendelkező, szakképzett gyógyszerészek irányították. A gyógyszerértárakban működő további személyek számát a rendház elhelyezkedése, a kórház és a gyógyszerértár betegforgalma, valamint a renden belüli aktuális személyi helyzet határozta meg. A nagyobb forgalmú gyógyszerértárakba a gondnok mellé gyógyszerészségédek, gyakornokok, ill. az egyetemi tanulmányaikat végző rendtagok is beosztást nyertek. Amennyiben valamely rendházat házfőnökként és kórházigazgatóként gyógyszerész rendtag irányította, a gyógyszerértár vezetését – amennyiben a személyi feltételek megengedték – egy másik gyógyszerészre bízta. A magyar tartomány gyógyszerértári személyzetének áttekintő táblázatából (lásd a 2. táblázatot) kitűnik, hogy a 20. század első évtizedeiben a gyógyszerészi végzettséggel rendelkező, valamint a gyógyszerértárakban dolgozó rendtagok a tartomány összes rendtagjának valamivel több mint az egyharmadát alkották, arányuk 33 és 42 százalék között mozgott (Névtár, 1904; Névtár, 1906; Névtár, 1909; Névtár, 1915-16).

2. táblázat: A Betegápoló Irgalmas Rend magyar tartományának gyógyszerértári személyzete a 20. század első évtizedeiben

Rendtagok	1904	1906	1909	1915
Összes rendtag (az újoncokkal együtt)	99	110	114	109
Okleveles gyógyszerész	17	18	18	19
Vizsgázott gyógyszerészségéd	4	11	7	15
Gyógyszerészgakornok	13	9	10	11
Egyetemi gyógyszerészhallgató	4	2	3	1
Gyógyszerértári személyzet összesen	38	40	38	46
Az összes rendtaghoz viszonyított számaránya	38 %	36 %	33 %	42 %

A rend által kiadott rendi névjegyzékek (schematizmusok) segítségével, az ezekben megtalálható adatok további elemzésével közelebbi képet kaphatunk a rendtagok számáról,

beosztásáról, származásáról és képzettségéről. Az 1904-es évre szóló magyar tartományi névtárat (Névtár, 1904) alapul véve, az egyes rendházak gyógyszerészeinek és gyógyszerertári személyzetének megoszlását a 3. táblázat szemlélteti.

A rendben ekkor működő 17 okleveles gyógyszerész közül 16 fő a budapesti egyetemen, 1 fő a bécsi egyetemen szerezte gyógyszerész diplomáját. Az önálló magyar rendtartomány megalakulását követően a rendtagok egyetemi tanulmányai Budapestre összpontosultak, Bécs ebben a tekintetben fokozatosan elvesztette korábbi domináns szerepét.

A rendházak többségében egy-egy okleveles gyógyszerész szolgált, aki egyben a gyógyszerertár gondnoka is volt. Egy esetben (Vác) a gyógyszerertár gondnoka és a rendház főnöke, valamint a rendi kórház igazgatója egy személy volt. További négy rendház esetében (Pozsony, Pápa, Zágráb, Budapest) a kórházigazgatói tisztséget is ellátó rendházfőnök okleveles gyógyszerész volt, aki mellett a gyógyszerertár gondnoki tiszttét egy másik gyógyszerész töltötte be, ezekben a rendházakban tehát két-két okleveles gyógyszerész működött.

A nagyobb forgalmú patikákban találunk egy-egy vizsgázott segédet, valamint a rendházak többségében az egyetemi tanulmányok megkezdéséhez szükséges gyakornoki idejüket töltő egy-két rendtagot is. Egyetemi éveik alatt a gyógyszerészi tanulmányokat folytató rendtagok a budapesti rendházban éltek, mivel képzésük is itt valósult meg. Számuk 1904-ben négy fő volt, közülük egy első éves, három pedig második éves hallgató volt a budapesti egyetemen.

3. táblázat: A magyar tartomány egyes rendházainak gyógyszerészei és gyógyszerertári személyzete 1904-ben

Rendtagok → Rendházak ↓	Okleveles gyógyszerész	Vizsgázott gyógyszerész- segéd	Egyetemi gyógyszerész- hallgató	Gyógyszerész- gyakornok	Gyógyszerertári személyzet összesen
Szepesváralja	1	–	–	–	1
Pozsony	2	1	–	1	4
Eger	1	–	–	2	3
Temesvár	1	–	–	–	1
Pápa	2	–	–	1	3
Kismarton	1	1	–	–	2
Nagyvárad	1	–	–	1	2
Vác	1	–	–	2	3
Pécs	1	1	–	1	3
Szokolca	1	–	–	–	1
Zágráb	2	–	–	2	4
Budapest (Buda)	2	1	4	2	9
Szatmár	1	–	–	1	2
Összesen	17	4	4	13	38

Ismét az 1904-es rendi schematizmusból (Névtár, 1904) kiindulva, érdekes információkkal szolgál a gyógyszerertári személyzet születési, származási helyére vonatkozó adatok vizsgálata is. A 3. táblázatban részletesebben is elemzett 38 fő születési helyét tekintve, a korabeli Magyarország 16 vármegyéjének szülöttei működtek a magyar rendtartomány által fenntartott gyógyszerertárakban.

Megyék szerinti bontásban a legnagyobb számú rendtag Pest megye szülötte volt, összesen 8 fő. Továbbá szembetűnő a felső-magyarországi vármegyék szülötteinek a többihez viszonyított magas száma, Pest megye után sorrendben Trencsén és Nyitra vármegyék következnek 5-5 fővel. Magyarország korabeli határain kívül 2 rendi gyógyszerész született, egyikük Velencében (Olaszország), másikuk a morvaországi Pittin községben (ma Pitín, Csehország), a tárgyalt időszakban már mindketten előrehladott életkorban voltak.

A felső-magyarországi, neveik hangzása alapján feltehetően szlovák származású rendtagok magas aránya minden bizonnyal arra vezethető vissza, hogy a magyarországi szlovákok túlnyomó része, több mint kétharmada katolikus vallású volt (Ács, 1984: 236-242), s vallásához erősen ragaszkodott, aktívan gyakorolta azt. A szerzetesi pálya továbbá azért is lehetett körükben vonzó, mert a szegény körülmények közül származó fiatalok számára szinte egyedüli lehetőség volt a kitörésre, társadalmi felemelkedésre és egyetemi tanulmányok végzésére.

A születési helyek települések szerinti rangsorát Vác vezeti 7 fővel, majd Zsolna (Trencsén megye, ma Žilina, Szlovákia) következik 3 fővel és Rabcsica (Árva megye, ma Rabčice, Szlovákia) 2 fővel.

Vác az irgalmasok magyarországi működési helyeinek egyike, s a szerzetesek itteni egészségügyi munkássága valószínűleg hatással lehetett a helyi fiataloknak a rend iránti elköteleződésére. Mindemellett a város Magyarország egyik legrégebbi püspöki székhelye, fontos egyházi központja is (Magyar Katolikus Lexikon, online).

Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a váci származású rendtagokon kívül további szerzeteseket is találunk, akik a rend valamely más működési helyén születtek, így például Szokolcán (Nyitra megye, ma Skalica, Szlovákia) és Egerben (Heves megye) 1-1 fő.

Következtetés, összegzés

A Betegápoló Irgalmas Rend magyar tartományához az első világháborút megelőző időszakban 13 rendház tartozott, mindegyikük kórházat és gyógyszertárat is fenntartott. A gyógyszertárak személyzetét a rend tagjai alkották, közöttük diplomás, egyetemi végzettséggel rendelkező gyógyszerészek, akik a gyógyszertárak gondnokaiként működtek, továbbá több esetben a kórházigazgatói és rendházfőnöki teendőket is ellátták. A nagyobb forgalmú gyógyszertárakban további gyógyszerészek, vizsgázott gyógyszerészségédek és gyógyszerészgyakornokok is dolgoztak. A 20. század első évtizedeiben a gyógyszerertári személyzet a rendtagok számának több mint egyharmadát tette ki. A rendtagok több mint egy tucat magyarországi vármegyéből származtak, ezek közül is szembetűnő Vác és néhány felső-magyarországi vármegye szülötteinek magas száma.

Irodalom és források

- A magyar Betegápoló-irgalmasrend névtára az 1904. évre.* Budapest, Stephaneum, 1904.
A magyar Betegápoló-irgalmasrend névtára az 1906. évre. Budapest, Stephaneum, 1906.
A magyar Betegápoló-irgalmasrend névtára az 1909. évre. Budapest, A rend kiadása, 1909.
Az Irgalmasrend magyar tartományának névtára az 1915–16. évre. Budapest, A rend kiadása, 1916.
ÁCS, Z.: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986.
BARADLAI, J.: *A magyarországi gyógyszerészet története.* I. kötet. Budapest, Magyarországi Gyógyszerész-Egyesület, 1930.
BÁNÓNÉ FLEISCHMANN, M., MOHR, T.: *Adatok a hazai kórházi gyógyszerészet történetéhez 1945-ig.* Gyógyszerészet 30 (1986): 425-430.

BOGAR, B.: *Milosrdní bratři*. Praha, Řád Milosrdných bratří, 1934.

Magyar Katolikus Lexikon: Váci püspökség, online: <http://www.lexikon.katolikus.hu/V/>

PUSKELY, M.: *Kétezer év szereztsége: szerzetesség- és művelődéstörténeti enciklopédia I-II*. Budapest, Dinasztia Kiadó, 1998.

SASVÁRI, L.: *A magyarországi Betegápoló Irgalmas Rend működése (1867–1918)*. Orvostörténeti Közlemények 32 (1986): 125–137.

Statistics 2013. Hospitaller Order of the Brothers of St. John of God. Rome, General Secretariat, 2013, online: http://www.oh-fbf.it/Resource/Inglese_15.pdf